

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za orijentalnu filologiju

Katedra za turski jezik i književnost

ISPRIKE U TURSKOM JEZIKU

Završni magistarski rad

Studentica: Semina Subašić

Mentor: Prof. dr. Sabina Bakšić

Sarajevo, 2022.

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. PRAGMATIKA	4
3. GOVORNI ČINOVI	5
4. UČTIVOST	9
4.1. Teorija učtivosti Penelope Brown i Stephena C. Levinsona	9
4.2. Strategije negativne učtivosti.....	12
5. Isprike.....	13
5.1. Priznavanje nametanja	15
5.2. Pokazivanje da govornik nerado vrši pritisak na sagovornika	19
5.3. Navođenje razloga uz pretjerivanje	20
5.4. Isprike	22
6. ZAKLJUČAK	32
7. SAŽETAK.....	34
8. SUMMARY	35
9. LITERATURA.....	36

1. UVOD

Tema ovog magistarskog rada jesu *isprike u turskom jeziku*. Cilj rada jeste analiza isprika koje predstavljaju jedan od govornih činova i koje pripadaju strategijama negativne učtivosti.

Navođenjem primjera na turskom jeziku preuzetih iz različitih medijskih sadržaja, kao i književnih djela, nastojat će se ukazati na njihovu zastupljenost i oblik u turskom jeziku kao i njihovu upotrebu.

Korpus koji je analiziran u ovom radu u najvećem dijelu čine književnoumjetnička djela, kao i razgovorni diskurs iz turskih serija, jer se jedino razgovorni stil „odlikuje nepripremljenošću i spontanošću, budući da se realizira u svakodnevnim situacijama, a zahtijeva brzo reagiranje, smjenu govornika koji smjenjuju replike, a nekada se uzajamno i prekidaju.“ (Katnić-Bakaršić 1999:34)

Analizirana su književna djela: *Kar* (Orhan Pamuk), *Yaprak Dökümü* (Reşat Nuri Güntekin), *Leyla'nın Evi* (Zülfü Livaneli), *Dürüst Yalan* (İbrahim Tuncay Mercancı) i turske serije: *Baht oyunu*, *Sadakatsız*, *Poyraz Karayel*, *Kalp Yarası*.

Razgovorni diskurs u serijama je izuzetno pogodan za analizu ovakve teme, stoga će poseban akcenat biti stavljen upravo na turske serije, osobito na seriju „Baht oyunu“. Kroz primjere koje ćemo ponuditi iz gore navedenih književnoumjetničkih djela i turskih serija prikazat ćemo kako i u kojim situacijama i kontekstima dolazi do upotrebe isprika u turskom jeziku.

2. PRAGMATIKA

Pragmatika kakvu danas poznajemo razvijala se postepeno i nejednako u različitim dijelovima svijeta i njen predmet i granice ni dan danas ne shvataju svi na isti način. Zbog toga ju je bilo teško ukratko definirati (Bakšić, Bulić, 2019: 12).

Pragmatika je definirana kao „nauka o odnosu znakova prema njihovim interpretatorima.“ (Moris 1975: 44) i ona je jedina od tri dijela semiotike (sintaksa, semantika i pragmatika) koja uključuje govornike u analizu.

Jedna od najznačajnijih teza pragmatike jeste da je služenje jezikom zapravo i djelovanje (Bakšić, Bulić, 2019: 20). Iz takve definicije možemo shvatiti da ono što ljudi govore ili pišu nije samo puka proizvodnja glasova i slova, nije čak ni samo prenošenje informacija. Svaki ostvareni iskaz predstavlja jedno djelo, čin, preciznije rečeno, govorni čin. Učenje o govornim činovima jedna je od centralnih tema pragmatike.

Stephen C. Levinson u opširnom objašnjenju pojma i predmeta pragmatike, daje još jednu definiciju i usko je određuje kao „proučavanje onih veza između jezika i konteksta koje su gramatikalizirane ili kodirane u strukturi jezika“ (Levinson 1983: 9). Iz takve definicije možemo zaključiti da pragmatika nije jednoobrazna disciplina. Ona nema jedinstven predmet proučavanja, jedinstvene metode i jasne granice s drugim disciplinama. Shodno tome, možemo reći da je pragmatika neodvojiva od jezika, a jezik je neodvojiv od pragmatike.

Neke od tema kojima se bavi pragmatika uključuju i: deiksu, saradnju, implikature, jake implikacije i presupozicije, analizu konverzacije, govorne činove, učtivu upotrebu jezika i kroskulturalnu pragmatiku.

3. GOVORNI ČINOVI

Ključne teme pragmatike svoje su začetke imale u sociologiji i filozofiji, a sa teorijom govornih činova skrenuta je pažnja s tradicionalne semantike na pragmatički aspekt jezika u kontekstu. Jedno od važnih imena pragmatike jeste John Langshaw Austin. On se bavio filozofijom običnog jezika, te je uočio da postoje iskazi koji ne opisuju i ne utvrđuju činjenice vanjezičke stvarnosti, već tu vanjezičku stvarnost mijenjaju, obavljaju neku izvedbu, vrše čin samim postupkom iskazivanja (Bakšić, Bulić, 2019: 161).

Isto tako, Austin je primijetio da u jeziku postoje određeni iskazi koji ne podliježu kriteriju istinito/neistinito, što ga je navelo na razlikovanje konstativa od performativa. Konstativi opisuju vanjezičku stvarnost vodeći se kriterijem istinitosti/neistinitosti, dok performativi ne mogu biti ni istiniti ni ne istiniti jer se njima izvodi radnja na koju referiraju, u prenesenom značenju performativni iskazi nisu samo kazivanje nečega već i činjenje nečega.

Austin navodi i to da se svaki govorni čin kao osnovna jedinica realizacije dijaloga ili teksta sastoji od tri aspekta ili čina:

1. Lokucija, lokucijski čin (engl. locutionary act) jeste sam čin kazivanja, tiče se sadržaja iskaza što je zapravo samo značenje iskaza. To je čin kojim se neka poruka organizira u svom formalnom (fonetskom, morfološkom i sintaktičkom) i sadržajnom (semantičkom) aspektu.
2. Ilokucija, ilokucijski čin (engl. illocutionary act) jeste čin izveden kazivanjem, riječ je o govornikovom značenju, namjeri koju on ima izričući određeni iskaz, snazi iskaza. To je središnji aspekt govornog čina, po čemu on i jeste djelatan.
3. Perlokucija, perlokucijski čin (engl. perlocutionary act) jeste čin uzrokovan kazivanjem, riječ je o učinku čina na sagovornika koji se ne mora poklapati s ilokucijom. (Bakšić, Bulić, 2019: 166)

Ovdje je svakako potrebno napomenuti da nije riječ o zasebnim i odvojenim činovima već aspektima jednog jedinstvenog govornog čina koji postoje istovremeno, iako ih J. Austin naziva činovima.

John Austin također je nastojao napraviti klasifikaciju govornih činova. On je to pokušao uraditi uzimajući u obzir performativne glagole (ili ilokucijsku snagu) (Austin 2014:107, prema Bakšić, Bulić 2019: 167)). Njegova klasifikacija kasnije će doživjeti

određene promjene i dopune. U nastavku ćemo prikazati kako je izgledala klasifikacija govornih činova Johna Austina:

1. Zabrane (verdiktivi) predstavljaju govorne čine za koje je karakteristično donošenje presude (osuditi, presuditi, ocijeniti i sl.)
2. Naredbe (egzercitivi) jesu govorni čini za koje je karakteristično očitovanje moći (narediti, upozoriti, savjetovati i sl.) i gdje se jasno vidi kako govorni čin može mijenjati vanjezičku situaciju
3. Obavezivanja (komisivi) koja govornika obavezuju da nešto učini (obećati, zakleti se, obavezati se i sl.)
4. Postupci (bihebitivi) koji predstavljaju šaroliku skupinu koja se tiče stavova i društvenog ophođenja (čestitati, ispričati se, izraziti saučešće i sl.)
5. Izlaganja (ekspozitivi) razjašnjavaju (potvrditi, pretpostaviti, primijetiti i sl.). (prema Bakšić, Bulić, 2019: 167-168)

John Searle smatra se najglasovitijim Austinovim „učenikom“ i glavnim predstavnikom akademski institucionalizirane struje tumačenja Austinove teorije performativa koja se promovirala kao teorija govornih činova (Bakšić, Bulić, 2019: 170). Searlov cilj jeste utvrditi, odnosno formulirati konstitutivna pravila za izvođenje određenih govornih činova koje on definira kao osnovne ili minimalne jedinice jezičke komunikacije i kao „proizvođenje ili izdavanje rečeničkog znaka pod određenim uslovima“ (Ibid., 61.). Treba također napomenuti i da su Searla prije svega zanimala osnovna pravila, a ne posebne konvencije koje važe za određene jezike.

Searlova klasifikacija govornih činova zapravo predstavlja poboljšanu verziju Austinove klasifikacije, ali ni ona nije, prema mišljenju Levinsona (1983: 240), izgrađena na sistematičan način pa se prema tome ne može smatrati konačnom. Bez obzira na tu činjenicu ili na činjenicu da su nakon Searlove uslijedile još mnoge klasifikacije govornih činova, za Searlovu se može reći da je jedna od najpoznatijih.

Searl je Austinovu klasifikaciju, koja se oslanjala na taksonomiju performativnih glagola, želio poboljšati tražeći neku apstraktiju shemu baziranu na uvjetima primjerenosti. Tako je i nastala sljedeća klasifikacija govornih činova:

1. Reprezentativi – govorni činovi kojima se nešto konstatuje, obavezuju govornika na istinitost tvrdnje koju iskazuje, gdje su tipični glagoli: tvrdim, zaključujem, poričem, potvrđujem i sl. Oni bi odgovarali Austinovim ekspozitivima.
2. Direktivi – predstavljaju pokušaj govornika da podstakne slušaoca na neku akciju, gdje su tipični glagoli: tražim, molim, naređujem, zahtijevam i sl. U direktive spadaju različiti govorni činovi od naredbi preko savjeta do molbi. Oni bi odgovarali Austinovim egzercitivima.
3. Komisivi – govorni činovi kojima se govornik obavezuje na neku akciju u budućnosti, gdje su tipični glagoli: obećavam, kunem se, obavezujem se, zaklinjem se i sl. Oni bi odgovarali Austinovim komisivima.
4. Ekspresivi – govorni činovi kojima se izražavaju stav i emocije govornika, gdje su tipični glagoli: zahvaljujem, čestitam, izvinjavam se, pohvaljujem i sl. Uključuju širok spektar govornih činova od pohvala i komplimenata do kritike. Oni bi odgovarali Austinovim bihebitivima.
5. Deklarativi – govorni činovi kojima se mijenja vanjezička stvarnost, odnosno „status neke situacije ili osobe“ (Katnić-Bakaršić 2013:92), gdje su tipični glagoli: proglašavam (naprimjer, mobilizaciju), podnosim (naprimjer, ostavku), otpuštam vas i sl. Oni bi odgovarali Austinovim verdiktivima.

Searl je koristio različite kriterijume za klasifikovanje ilokucija od kojih će ovdje biti spomenuta tri za koje je tvrdio da su najvažnija:

1. Ilokuciona suština govornog čina (engl. Illocutionary point) koja se definiše kao svrha čina i razlikuje se od ilokucione snage (engl. Illocutionary force). Ilokuciona suština direktiva bi, na primjer, bila navesti slušaoca da izvrši nešto. Međutim, kod zahtjeva i naređenja, ilokuciona srž je ista jer se i kod jednog i kod drugog govornog čina od slušaoca očekuje da nešto učini, ali da se navedeni direktivi razlikuju po ilokucionoj snazi.

2. Psihološko stanje govornika, odnosno razlike u izražavanju psiholoških stanja. Odgovarajućom ilokucijom izražava se neki stav gdje se u slučaju obećanja ili zakletve izražava namjera da se učini nešto, a u slučaju naređenja ili zahtjeva izražava se želja da slušalac izvrši nešto. Čak i u slučajevima da je govornik neiskren i dalje postoji izražavanje određenog stava.
3. Usklađenost sa svijetom, odnosno razlike u prilagođavanju riječi i svijeta (engl. direction of fit), pa bi tako tvrdnje, opisi i objašnjenja pripadale grupi u kojoj se riječi usklađuju sa svijetom, a zahtjevi, naređenja i obećanja grupi u kojoj se svijet usklađuje sa riječima (Popović, 2017).

Govorni činovi mogu se podijeliti na direktne i indirektne govorne činove. Tri osnovna tipa rečenice (izjavne, upitne, poticajne) povezane su s tri osnovne ilokucijske snage: izjavljivanjem, pitanjem i naređivanjem. Ako postoji direktno poklapanje između tipa rečenice i ilokucijske snage, riječ je o direktnim govornim činovima, a ukoliko se forma i sadržaj iskaza ne poklapaju radi se o indirektnom govornom činu.

Indirektni govorni činovi u određenim kontekstima se smatraju učtivim, a to nas dovodi do narednog poglavlja i jedne od tema koju pragmatika izučava: učtivost, odnosno učtivu upotrebu jezika gdje se određenim sredstvima jezika ublažavaju potencijalno konfliktni govorni činovi.

4. UČTIVOST

Kako Geoffrey Leech navodi, učtivost može biti i lingvistički i društveno-kulturološki fenomen, u zavisnosti od toga da li se posmatra iz pragmlingvističke ili sociopragmatičke perspektive. Dok je pragmlingvistika orijentisana ka jezičkoj realizaciji učtivosti, dotle je sociopragmatika usmjerena na njene društvene ili kulturološke determinante.

Pragmlingvistika fenomen učtivosti posmatra kao skup leksičko-gramatičkih resursa jezika, njihovih značenja i učestalosti upotrebe i interesuje je kako se ovi resursi koriste kao jezičke strategije učtivosti. Kontrastivna pragmlingvistika, kao još uži pojam, vrši analizu i poređenje jezičkih resursa za iskazivanje učtivosti i njihovu upotrebu u različitim jezicima. S druge strane, sociopragmatika istražuje sociološku dimenziju učtivosti, tačnije rečeno, istražuje razne skale vrednosti koje utiču na to da se određeni stepen učtivosti smatra prikladnim u datom društvenom okruženju (Popović, 2017: 7)

Za Robin T. Lakoff (citirano prema Popović, 2017: 45) učtivost predstavlja društveni produkt koji služi za reduciranje konflikata u socijalnim interakcijama, a prema Penelope Brown i Stephenu C. Levinsonu (1987: 68), predstavlja racionalno ponašanje kojim se ublažavaju činovi koji ugrožavaju obraz sagovornika.

Model Geoffreya Leecha zajedno s modelom Penelope Brown i Stephena C. Levinsona omogućio je istraživanje učtivosti, kao i samu provjeru na konkretnim jezičkim podacima (Bakšić, Bulić, 2019: 192).

4.1. Teorija učtivosti Penelope Brown i Stephena C. Levinsona

Teorijski model učtivosti Penelope Brown i Stephen C. Levinsona nesumnjivo je najuticajnije polazište koje se mnogo koristi u sociolingvističkim i pragmatičkim istraživanjima do danas (Meyerhoff, 2006: 84). Ovaj teorijski model pojavio se 1987. godine i ubrzo stekao toliku popularnost u naučnim krugovima da se imena njegovih tvoraca često poistovjećuju sa samim pojmom učtivosti (Popović, 2017: 56). O popularnosti ovog modela svjedoče mnogobrojne reakcije, kritike, reformulacije osnovnih koncepata kao i brojna kroskulturalna istraživanja u cilju provjere njegove univerzalnosti.

Penelope Brown i Stephen C. Levinson su svoju teoriju učtivosti napisali u vidu članka 1978. godine, a potom objavili u formi knjige devet godina kasnije, 1987. godine, te je ova teorija imala veliki utjecaj na putanju istraživanja učtivosti.

Teorija učtivosti Penelope Brown i Stephena C. Levinsona bazirana je na dva osnovna koncepta: konceptu obraza (engl. face) i konceptu govornih činova kojima se ugrožava obraz, pa je u naučnoj literaturi poznata još i kao teorija čuvanja obraza (engl. face saving theory) (Fraser, 1990: 231). Engleski termin *face* nije moguće prevesti jednim adekvatnim prijevodnim ekvivalentom na naš jezik, jer on znači „lice“, ali i „obraz, ugled, dobar glas“ (Bakšić, 2012: 6).

Obraz je javna slika o sebi koju svaki član društva želi da drugi imaju o njemu. On podsjeća na obraz koji susrećemo u frazi „izgubiti obraz“ i sastoji se od dva aspekta:

1. Pozitivnog obraza, koji uključuje želju da ta slika o sebi bude odobrena i cijenjena
2. Negativnog obraza, koji predstavlja polaganje prava na svoju „teritoriju“ i zahtjev da se bude slobodan i neometan u svome djelovanju (Brown – Levinson 1987: 61).

Brown i Levinson navode da obraz sadrži dva aspekta: pozitivni obraz koji predstavlja potrebu pojedinca da bude priznat i pozitivno vrednovan u društvu, kao i negativni obraz koji predstavlja potrebu pojedinca da slobodno djeluje i bude neometan u svom djelovanju. Neki govorni činovi sami po sebi ugrožavaju obraz sagovornika, zato govornik pribjegavajući učtivoj upotrebi jezika određenim jezičkim sredstvima ublažava potencijalno disensne govorne činove, tj. govornik određenim jezičkim sredstvima nastoji izbjeći narušavanje socijalne ravnoteže i stvaranje konflikta (Watts 2003:105).

Govorni činovi koji su prijatniji pozitivnom obrazu ukazuju na to da govornik ne brine o potrebama, željama i osjećajima sagovornika. Takva su izražavanja neodobravanja, kritike, prezira, neslaganja koja pokazuju da govornik negativno vrednuje pozitivni obraz sagovornika. Jednako tome, postoje i činovi koji mogu ugroziti obraz govornika. Izvinjenja, odgovori na komplimente, priznanja krivice i sl. predstavljaju prijatniji pozitivnom obrazu govornika (Bakšić, 2012: 8).

Autori ističu da su obrazi uzajamno ranjivi, te s obzirom na tu obostranu ranjivost obraza, svaki će razuman govornik nastojati izbjeći činove ugrožavanja, ili će pribjeći strategijama koje umanjuju prijatniju. Saradnja govornika bazirana je upravo na toj obostranoj

krhkosti i ranjivosti obraza, gdje govornik čuvajući sagovornikov obraz čuva istovremeno i svoj.

Procjena ozbiljnosti čina koji ugrožava obraz uključivat će i sljedeće faktore prisutne u mnogim, a možda i u svim kulturama:

1. Socijalnu distancu između govornika i sagovornika (u simetričnim relacijama)
2. Odnos moći između govornika i sagovornika (u asimetričnim relacijama)
3. „težinu“ prinude, koja se može razlikovati od kulture do kulture (Brown, Levinson 1987: 58, prema Bakšić, Bulić, 2019: 198).

Zavisno od ishoda ovog razmatranja govornik će upotrijebiti primjerene strategije.

Penelope Brown i Stephen C. Levinson izvajaju različite govorne strategije koje imaju za cilj očuvanje sagovornikovog obraza i slobode djelovanja i odlučivanja u različitim komunikacijskim situacijama, te ih grupišu određene strategije učtivosti. Prva od tih strategija jeste *bold-on record* strategija. Možemo reći da ona predstavlja direktan način obraćanja sagovorniku. Govornik ovoj strategiji pribjegava kada je u pitanju hitnost, usmjerenost na zadatak, posjedovanje moći u odnosu na sagovornika, ili, pak mala društvena distanca, ali i onda kada je opasnost za sagovornikov obraz neznatna, kao što je to slučaj kod ponuda, sugestija i ostalih činova, očigledno u korist sagovornika (Brown. Levinson 1987: 69).

Suprotno toj strategiji, govornik može izabrati, ono što spomenuti autori nazivaju *off record* strategijom – strategiju nekonvencionalizirane indirektnost. Tu će sagovornik svom iskazu pridružiti više nego jednu nedvosmisleni intenciju, pa samo značenje ostaje otvoreno za tumačenje i pregovaranje. Na ovaj način govornik će uvijek moći negirati onu intenciju koju sagovornik bude protumačio kao dominantnu i na taj način izbjeći odgovornost za ugrožavanje obraza.

Sljedeće dvije strategije nazivaju se pozitivna i negativna učtivost.

Strategija negativne učtivosti (engl. negative politeness) dobila je svoj naziv po tome što se odnosi na strategije učtivosti upućene sagovornikovom negativnom obrazu, drugim riječima djelomičnom zadovoljenju potreba i želja sagovornikovog negativnog obraza i potrebi da se zaštiti vlastita „teritorija“ i samoodređenje (Bakšić, 2012: 9). Negativna strategija učtivosti je prije svega bazirana na „izbjegavanju“ i distanciranju, gdje govornik nastoji uvjeriti sagovornika da priznaje i poštuje njegovu slobodu djelovanja.

Pozitivna učtivost (positive politeness) usmjerena je ka pozitivnom obrazu sagovornika, pozitivnoj slici o sebi na koju sagovornik polaže pravo i ne uključuje aspekt vrednovanja. Ova se strategija, suprotno negativnoj učtivosti, zasniva na „zblizavanju“, gdje govornik signalizira sagovorniku da pozitivno vrednuje njegovu sliku o sebi, njegov pozitivan obraz, da su im želje jednake i da sagovornika smatra članom vlastite grupe, prijateljem, odnosno jedinkom čija je osobnost priznata i cijenjena (Brown, Levinson 1987: 70).

4.2. Strategije negativne učtivosti

Negativna učtivost usmjerena je ka sagovornikovom negativnom obrazu. Negativan obraz čine potrebe pojedinca za slobodom i neometanim djelovanjem što je srž onoga što uobičajeno nazivamo ukazivanjem poštovanja, za razliku od pozitivne učtivosti koja stavlja akcenat na bliskost. Ova učtivost predstavlja kompleks lingvističkih strategija izrazite konvencionaliziranosti i često se ove strategije koriste upravo u onim situacijama kada se nastoji ostvariti socijalno distanciranje, suprotno strategijama pozitivne učtivosti koje idu ka postizanju bliskosti i solidarnosti među govornicima.

Negativna učtivost zasniva se na distanci koja je analogna „teritorijalnim strategijama“ kod životinja: pazimo da ne upadnemo u nečiji tuđi prostor, u doslovnom i prenesenom značenju (Lakoff 1990: 34).

Svakako treba napomenuti i to da strategije negativne učtivosti kao način ublažavanja potencijalno konfliktnih govornih činova mogu biti usmjerene i prema pozitivnom obrazu sagovornika (Bakšić, 2012: 101).

Negativna učtivost predstavlja srž onoga što se naziva „lijepim poštovanjem“, kao što je pozitivna učtivost srž „familijarnog“ ponašanja. Kada se u zapadnim kulturama govori o učtivosti, misli se upravo na ovu negativnu učtivost, čije su strategije najviše konvencionalizirane i obrađene u knjigama o lijepom ponašanju. One služe za umanjivanje određenog pritiska koji prouzrokuju činovi ugrožavanja obraza (Bakšić, Bulić, 2019: 205).

5. Isprike

Prema klasifikaciji govornih činova John Searla, isprike/izvinjavanje pripadaju grupi ekspresiva. Njima se, za razliku od zahtjeva i drugih direktiva, ne zahtjeva akcija od sagovornika, nego govornik izražava stav prema određenoj komunikativnoj situaciji. Searl pod ekspresivima podrazumjeva one govorne činove kojima se iskazuju osjećanja govornika prema komunikativnoj situaciji. Izvinjavanjem govornik iskazuje svoje žaljenje sagovorniku i želi da uspostavi vrstu saradničkog odnosa sa sagovornikom, koji je verbalno ili neverbalno povrijeđen (Milosavljević, 2007: 80).

Govorni čin izvinjenja obično dolazi poslije neke radnje i ukazuje na činjenicu da je došlo do narušavanja društvene norme. Upotrebom isprike, govornik daje do znanja sagovorniku da je svjestan i da prepoznaje činjenicu da se narušila neka društvena norma, kao i to da je on barem djelimično umješšan u njeno narušavanje.

Isprike se definišu i kao čin ispravljanja nepravde koje se koriste onda kada dođe do kršenja socijalnih normi nekim stvarnim ili potencijalnim prestupom (Olshtain, Cohen, 1983: 20) ili kao gest kojim pojedinac preuzima dvije uloge – ulogu u kojoj je kriv za neki prestup i ulogu u kojoj pravi otklon od tog delikta i potvrđuje uvjerenje da je prekršio pravilo (Goffman, 1971: 133).

Isprike također pripadaju strategijama negativne učtivosti. Govornik/pošiljalatelj pokazuje da ne želi ugroziti obraz sagovornika, odnosno recipijenta i na taj način mu pruža izvjesnu kompenzaciju (Brown, Levinson 1987: 187). Govornik izražava svoje žaljenje sagovorniku što ugrožava njegov obraz.

Penelope Brown i Stephen Levinson smatraju da govorni čin izvinjenja predstavlja direktnu opasnost po pozitivni obraz govornika (Brown, Levinson, 1987), dok Janet Holmes tvrdi da je izvinjenje govorni čin usmjeren ka potrebama obraza osobe prema kojoj je govornik učinio prestup, u nastojanju da se prestup ispravi i odnos vrati u ravnotežu (Holmes, 1990:159).

Isprike se definiraju kao prvenstveno društveni činovi koji prenose afektivno značenje. Isprike su strategije učtivosti kojima se nastoji povezati „težina“ uvrede sa strategijama isprike (Holmes 1990: 155).

Janet Holmes strategije isprike dijeli na:

1. Eksplicitno izražavanje isprike:
  - Nuđenje isprike *I apologise* (Izvinjavam se)
  - Izražavanje žaljenja *I'm sorry* (Žao mi je)
  - Traženje oprostaja *Excuse me* (Oprosti);
2. Objašnjenje;
3. Priznavanje odgovornosti
  - Prihvatanje krivice *It's my fault* (To je moja greška)
  - Samoprijekor *I was confused* (Bio sam zbunjen)
  - Priznavanje prava sagovornika *You're right* (Upravu si)
  - Izražavanje nepostojanja loše namjere *I didn't mean to* (Nisam to mislila)
  - Nuđenje ispravke *We'll replace it for you* (Mi ćemo vam to zamijeniti)
4. Obećanje da se to više neće desiti *I promise it won't happen again* (Obećavam da se to neće ponoviti) (Holmes 1995: 161).

Isprike imaju i funkciju „njegovanja obraza“ (eng. face-caring). Još jedno od objašnjenja isprika jeste to da se one posmatraju i kao jedan vid rehabilitacije prekršioca i obećanje da se neće ponoviti sličan prestup (Weiner, 1995: 153). Isprike također ukazuju i na to da se govornik koji je učinio određeni prestup osjeća krivim i da je već pretrpio jedan dio kazne (Ohbuchi, Kameda, Agarie, 1989: 219-227). Smatra se da isprike imaju značajnu socijalnu i psihološku dimenziju i da ih aktivira govornikova potreba da ponovo uspostavi i održi društveni mir (Grainger, Harris, 2007: 1-9)

Kada govorimo o isprikama kao strategiji negativne učtivosti, radi se o tome da govornik sagovorniku izražava svoje žaljenje što ugrožava njegov negativan obraz i time jednim dijelom, na određeni način nadomještava to ugrožavanje. Prema Penelope Brown i Stephenu C. Levinsonu, postoje četiri načina na koji govornik to može učiniti:

1. Priznavanje nametanja,
2. Pokazivanje da govornik nerado pribjegava nametanju
3. Navođenje razloga uz pretjerivanje
4. Isprike (prema Bakšić, 2012: 124-128)

5.1. Priznavanje nametanja

Priznavanjem nametanja, govornik može priznati da vrši određeni pritisak na sagovornika. Ta vrsta priznanja u nekim jezicima predstavljaju izvinjenje u smislu izraza kao što su „Izvinjavam se“ ili „Žao mi je“, dok u turskom jeziku u ovakvim frazama najčešće se koriste glagoli kao što su *rahatsız etmek* – uznemiriti, smetati, poremetiti i *zahmet etmek* – namučiti, zamoriti, uposliti).

Primjer 1:

G1: Ada, biz seni zamansız rahatsız ettik, kusura bakma!

G2: Yok estağfurullah! Oturun, ben size kahve yapayım.

G1: Ada, izvini, uznemirili smo te u neprikladno vrijeme.

G2: Bože sačuvaj! Sjedite, napraviti ću vam kafu.

(Baht Oyunu. ARC Film. 15.9.2021.)

U navedenom primjeru govorno lice G1 priznaje da uznemirava/ometa sagovornika u neprikladno vrijeme te na taj način ugrožava njegov negativan obraz. Sagovornik G2 prihvata njegovo izvinjenje upotrebom izraza *estağfurullah*, nakon toga ga poziva i na kafu, što ukazuje na to da je ravnoteža među sagovornicima ponovno uspostavljena te da je isprika u potpunosti prihvaćena.

Primjer 2:

G1: Ama bunu bana sen öğrettin baba! Affedersiniz, rahatsız ettim. Zaten buraya hiç gelmemeliydim.

G1: Ali ti si me ovome naučio, baba! *Izvini*, uznemirio sam te. Nisam svakako ni trebao dolaziti ovamo.

(Baht oyunu. ARC Film. 28.9.2021.)

Govornik G1 priznaje da ugrožava sagovornikov negativan obraz i traži oprost za uznemiravanje sagovornika u neprikladno vrijeme.

Primjer 3:

G1: *Ah Hasan Usta, sağ ol geri döndüğün için. Ya bu satte rahatsız etmek istemezdim ama bir arkadaşın evine cam kırıldı. Hava da çok soğuk... Değirmen altında. Tamam, çok sağ ol! Ben şimdi konum atıyorum sana. Tamam, sağ ol!*

G1: Ah majstore Hasane, hvala ti što si se vratio. *Nisam te htjela uznemiravati u ova doba*, ali se razbio prozor na kući moga prijatelja. A i hladno je... Ispod mlina. Dobro, hvala puno!

Šaljem ti lokaciju. Dobro, hvala!

(Sadakatsız. BBC Studio Med Yapım. 31.12.2020.)

U ovom primjeru govornik G1 nakon priznavanja da ometa sagovornika u neprikladno vrijeme daje i objašnjenje zbog čega to čini.

U prethodno navedenim primjerima govornik G1 priznaje da uznemirava ili ometa sagovornika u neprikladno vrijeme te da ugrožava njegov negativan obraz. U sljedećim primjerima pokazat ćemo u kakvim se to sve varijacijama može naći glagol *zahmet vermek/etmek/olmak* (*namučiti, zamoriti, biti zamorno/naporno*).

Primjer 4:

G1: *Keşke otursaydınız biraz. Gece gece zahmet verdik size.*

G2: *Rica ederim. İyi akşamlar.*

G1: Da ste barem malo sjeli. *Namučili smo vas ovako kasno.*

G2: Ma ništa. Ugodno večer.

(Baht Oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

Ovaj primjer pokazuje još jedan od načina upotrebe glagola *zahmet etmek/vermek/olmak*. U ovom primjeru sagovornik odbija ovu konstataciju frazom *rica ederim* i na taj način umanjuje dug koji govornik "priznaje".

Primjer 5:

G1: *Yeni asistanım, Ada. O da Elif'i buldu.*

G2: *Sana ne kadar teşekkür etsek azdır. Sağ olun. Sana da zahmet verdik. Lütfen akşam yemeğine kal!*

G3: *Ne zahmeti, estağfurullah.*

G1: Moja nova asistentica, Ada. Ona je pronašla Elif.

G2: Koliko god da ti se zahvalimo, malo je! Hvala ti! I tebe smo uznemirili. Molim te, ostani na večeri.

G3: Ma kakvo uznemiravanje, Bože sačuvaj!

(Baht Oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

Govornik G1 priznaje da je namučio sagovornika G2, a sagovornik odbija postojanje govornikovog duga frazom *Ne zahmeti, estağfurullah* i na taj način umanjuje taj dug.

Pored ovih primjera glagol *zahmet etmek*, koristi se često i u varijaciji *Çok zahmet oldu* / To vam je bilo jako zamorno. Vidimo iz primjera da sagovornik često odbija ovakve konstatacije, a fraze koje se u ovakvim slučajevima najviše koriste su: *rica ederim; ne demek* i *estağfurullah*. Na ovaj način sagovornik umanjuje dug koji govornik „priznaje“.

Primjer 6:

G1: Sana zahmet, bunu sanat galerisine gönderir misin lütfen?

G2: *Tabi ki, gönderirim.*

G1: Znam da te zamaram, molim te pošalji ovo u umjetničku galeriju.

G2: Naravno.

(Mercancı 2019:435)

Može se koristiti i fraza „priznavanja“ *sana zahmet* (znam da te zamaram) koja se koristi u govornom činu zahtjeva i to prema niže pozicioniranom sagovorniku.

Navest ćemo još neke fraze „priznavanja“ u nastavku. U svojim odgovorima sagovornici su najčešće odbacivali postojanje govornikovog duga, ponekad to vrše i veoma direktno. Često korištena fraza u odgovoru je i *olur mu* što doslovno znači *može li*.

Primjer 7:

G1: *Bu sondu! Valla, bak bu sondu! Bir daha zor durumda bırakmayacağım seni. Biliyorum yük oluyorum sana..*

G2: *Kardeşim ben onu mu diyorum sana ya?*

G1: Ovo je posljedni put! Stvarno jeste. Neću te više stavljati u nezgodnu poziciju. Znam da sam ti teret..

G2: Zar ti ja to govorim?

(Baht oyunu. ARC Film. 16.6.2021.)

U ovom primjeru govornik G1 priznaje da je narušio sagovornikov obraz upotrebom izraza *yük oluyorum*, a sagovornik odbija postojanje govornikovog duga u ovom slučaju veoma direktno.

Primjer 8:

G1: *Bak Bora bey, ben dün gece sizin başınıza baya bir dert oldum, biliyorum. Yani ne dersiniz, haklısınız. Gerçekten çok üzgünüm.*

G1: Gospodine bora, znam da sam vam sinoć prouzrokovala problem. Šta god kažete, upravo ste. Zaista mi je žao.

(Baht oyunu. ARC Film. 16.6.2021.)

Još jedna od fraza kojima govornik G1 priznaje da je ugrozio sagovornikov obraz jeste i *başınıza bir dert oldum*.

Primjer 9:

G1: Rahatsızlık verdiğim için ikinizden de özür dilerim.

G1: Izvinjavam se oboma što sam vas omela.

(Livaneli 2018:87)

Ovakav način „priznavanja“ ovdje se koristi prema više pozicioniranom sagovorniku.

Primjer 10:

G1: Alo! Merve hanım, merhabalar. Rahatsız ettim, kusura bakmayın. Biraz garip olacak ama bana bu gece için 36 beden bir geceli elbisesi lazım. Göğüs 85, bel 65, kalça 90. Sizi fazla yoruyorum ama bana bu elbiseyle bir ayakkabı ve bir çanta da lazım.

G1: Olur mu? Hemen hazırlayacağım, Bora bey!

G1: Zdravo gospođo Merve. Uznemiravam vas, oprostite. Malo će zvučati čudno, ali potrebna mi je jedna svečana haljina za večeras, veličine 36. Grudi 85, struk 65, kukovi 90. Znam da vas zamaram ali uz ovu haljinu bi mi trebale i cipele i torba.

G1: Ni govora! Odmah ću vam to spremi, gospodine Bora!

(Baht oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

U ovom primjeru pored toga što priznaje da vrši pritisak na sagovornika, govornik G1 frazom *sizi fazla yoruyorum* također priznaje da taj pritisak nerado vrši. Sagovornik G2 odbija postojanje govornikovog duga frazom *olur mu*.

Primjer 11:

G1: Benim için zahmete girdiniz...

G1: Zbog mene ste se zamorili..

(Güntekin 2014:258)

5.2. Pokazivanje da govornik nerado vrši pritisak na sagovornika

Sagovorniku se može pokazati da govornik nerado pribjegava nametanju/prinudi. Penelope Brown i Stephen C. Levinson navode sljedeće fraze u engleskom jeziku: I normally wouldn't ask you this, but.. (Ja ti inače ne bih to tražila, ali...); I don't want to bother/interrupt you, but... (Ne želim te uznemiravati, ali...); I hate to intrude but... (Mrzim što smetam, ali...); I'm terribly embarrassed to have to admit... (Užasno mi je neprijatno što moram priznati...); I hope you don't mind me saying this, but... (Nadam se da i nećeš zamjeriti što ću ti ovo reći, ali...) (Bakšić, 2012: 127).

Primjer 12:

G1: *Teyzoş bak, biliyorum, üzüleceksin. Söylemeye de utanıyorum... ama lütfen beni dinle!*

G2: *Ne oldu kızım? Sen iyi misin? Ne oldu kızım hemen söyle bana!*

G1: *İyiyim ben teyoş.. Yasemin teyzeye söylemeyeceksin ama, lütfen teyoş!*

G1: Tetkice, znam da ćeš se rastužiti. Stidim se i reći... Ali molim te da me saslušáš!

G2: Šta je bilo kćeri? Jesi li ti dobro? Šta se desilo, odmah mi reci!

G1: Ja sam dobro. Ali molim te, ne smiješ reći tetki Yasemin.

(Baht oyunu. ARC Film. 16.6.2021.)

U navedenom primjeru, govornik G1 kroz priznavanje stida da zamoli sagovornika G2 za uslugu, pokazuje oklijevanje da ugrozi sagovornikov negativan obraz. Sagovornik G2 potom ohrabruje/potiće govornika G1 da izrazi svoj zahtjev.

Pored navedenog primjera, u smislu pokazivanja da govornik nerado vrši pritisak na sagovornika može se koristiti i glagol *ummak* (bosanski: nadati se) u asindetskoj rečenici.

Primjer 13:

G1: Umarım yanlış zamanda gelmedim...

G1: Nadam se da nisam došla u nezgodno vrijeme...

(Sadakatsız. BBC Studio Med Yapım. 9.12.2020.)

Upotreba glagola *ummak* pokazuje kako govornik izražava svoju nevoljkost što pribjegava prinudi.

5.3.Navodenje razloga uz pretjerivanje

Ovakav način isprike sadrži u sebi pretjerivanje, što je obično karakteristika strategija pozitivne učtivosti. U engleskom jeziku postoje izrazi: *I can think of nobody else who could...* (Ne mogu zamisliti nikog drugog ko bi mogao...); *I simply can't manage to...* (Ja jednostavno

ne uspijevam...); *I'm absolutely lost..* (Ja sam potpuno izgubljena...) (Brown, Levinson 1987: 189).

Primjer 14:

G1: Oğlumu görmeme yardım et, çaresizim.

G1: Pomozi mi da vidim svog sina, u bespomoćnoj sam situaciji.

(Poyraz Karayel. Limon Film. 21.6.2016.)

U ovom primjeru govornik izražava svoju nemoć izrazom *çaresizim* što znači *U bezizlaznoj sam situaciji/Nemam izlaza* i tako pokušava nagovoriti sagovornika da mu pomogne.

Primjer 15:

G1: „Sizden başka kimsemiz yok. Bizim halimiz ne olacak? Bize bir akıl öğretin. Siz de evlat sahibisiniz...“

G1: Nemamo nikog drugog osim vas. Šta će biti sa nama? Posavjetujte nas. I vi imate djecu... (Güntekin 2014: 325)

U oba prethodno navedena primjera, govornici podstiču sagovornika da im pomogne govoreći da su nemoćni ili da nemaju nikog drugog osim njega.

Sljedeći primjer je također sličan gore navedenom, samo što se u ovoj situaciji koristi glagol *çaresiz kalmak*. Očigledno je navođenje razloga kojeg govornik G1 nudi svome sagovorniku G2 uz dozu pretjerivanja.

Primjer 16:

G1: Seni aradım, cevap vermedin Tuğçe! Ne yapacaktım?

G2: Ama Boracım, mağazada kilitli kaldım. Çaresiz kaldım ben ya! Ne olur affet beni! Ne olur kızma bana!

G1: Bana biraz izin ver olur mu?

G1: Zvao sam te Tuğçe, nisi se javljala! Šta sam trebao uraditi?

G2: Ali Bora, ostala sam zaključana u radnji. Bila sam *bespomoćna!* Preklinjem te oprosti mi!

Molim te, ne ljuti se na mene!

G1: Molim te, ispričaj me.

(Baht oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

5.4. Isprike

U četvrti način isprika u turskom jeziku spadaju molbe za oprostaj, izvinjavanje i sl. Kako navode Brown i Levinson (1987: 189) u engleskom jeziku najčešće se koriste sljedeće fraze: *Excuse me...* (Izvinite, ali...); *I'm sorry to bother you...* (Žao mi je što vas uznemiravam...); *I hope you'll please/would you forgive me...* (Nadam se/Molim vas/Hoćete li mi oprostiti...).

Potrebno je napomenuti da postoje dvije vrste isprika s obzirom na kontinuitet dijaloga:

1. Isprika kao strategija negativne učtivosti gdje je ona tu inicijativan govorni čin
2. Isprika kao reaktivni govorni čin koji dolazi nakon kritike ili, čak, same radnje/djelovanja govornika, koju sagovornik može negativno vrednovati (Bakšić, 2012: 128).

Prvi se tip izvinjenja u vremenskom smislu odnosi isključivo na budućnost, za razliku od drugog, pretežno okrenutog prošlosti. Janet Holmes smatra da se radi o istom govornom činu koji predstavlja sredstvo strategija negativne učtivosti jer, bilo da se odnosi na prošlo ili tek dolazeće narušavanje društvene norme, izražava poštovanje prije nego bliskost (Holmes 1995: 154). Najviše zbunjuju forme koje samo izgledaju poput isprika: „Žao mi je, gospodin Smith nije u gradu do srijede.“ (Lakoff 2003). Dakle, ovdje govornik ne preuzima odgovornost na sebe, već on koristi ogradu koja ima formu isprike kako bi saopćio sagovorniku vijest koja nije ugodna za njega.

Primjer 17:

G1: *Ada, bak, ben bu ilişkinin bir yere varacağını görmüyorum.*

G2: *Emin misin sen Rüzgar?*

G1: *Üzgünüm! Gerçekten çok üzgünüm.*

G1: Ada, ja ne mislim da ova funkcioniše.

G2: Jesi li ti ozbiljan, Ruzgar?

G1: Oprosti mi..

(Baht oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

U ovom slučaju govornik G1 ne preuzima odgovornost na sebe, već pomoću ograde koja ima formu isprike saopćava sagovorniku vijest koja je neugodna za njega.

Primjer 18:

G1: Çok yakışıklı!

G2: Efendim?

G1: Aaa ben bunu dışında mı söyledim?

G2: Ne yapsak

G1: Şimdi ne söyleyeyim... Ne yapalım?

G2: Elimi bıraksan oturalım.

G1: Aaa pardon. Oturalım o zaman. Konuşacak çok şey var.

G1: Baş je zgodan!

G2: Molim?

G1: Aaa, zar sam ja ovo rekla naglas?

G2: Šta ćemo sad?

G1: Šta sad da kažem.. Šta ćemo?

G2: Pa ako mi pustiš ruku mogli bi sjesti.

G1: Aaa, pardon. Sjednimo onda. Imamo mnogo tema za razgovor.

(Baht oyunu. ARC Film. 16.6.2021.)

Izraz *pardon* predstavlja jednostavan način izvinjavanja bez mnogo emocija. Upotrebljava se na početku iskaza: *Pardon, geçebilir miyim?*/Pardon, mogu li da prođem? (Teodosijević 2004:44).

Isprike se mogu odnositi na prošlo narušavanje društvene norme ili na ono koje se tek očekuje, što znači da mogu biti inicijativni ili reaktivni govorni činovi. Ako se radi o narušavanju društvene norme koje se tek očekuje, radi se o inicijativnom govornom činu, a ako se odnosi na prošlo narušavanje društvene norme, riječ je o reaktivnom govornom činu (Bakšić, Bulić, 2019: 267). Isprike kao ekspresivi služe za uspostavljanje društvene ravnoteže koja je narušena određenom povredom sagovornika. U turskom jeziku su to ustaljene fraze koje se razlikuju s obzirom na težinu povrede, pa ćemo ih u nastavku predstaviti od najmanje težine povrede ka najvećoj.

Što se tiče povreda koje mogu zahtijevati isprike, Janet Holmes navodi povrede tuđeg prostora (upadanje u riječ, prekidanje), „vremenske povrede“ (kašnjenje), povrede vlasništva, „društvene gafove“ (smijeh u neprikladno vrijeme i sl.) i neadekvatnu uslugu (Holmes 1995: 167).

U turskom jeziku izražavanje isprika razlikuje se obzirom na težinu povrede, gdje naprimjer isprika *affedersiniz* prethodi traženju određene informacije. Mirjana Teodosijević kaže da se ovaj izraz „koristi kada nekoga treba da prekinemo u poslu i da nešto upitamo, ili da se izvinimo za manju štetu...“ (Teodosijević 2004: 43). Spomenuta isprika se koristi dakle kada je u pitanju najmanja povreda sagovornikovog obraza. Fraza *kusur(um)a bakma(yınız) – izvini(te), ne zamjeri(te)*, koja doslovno znači *ne gledaj(te) u (moj) nedostatak*, ima široku upotrebu kao izvinjenje i prema težini povrede koristi se kada je u pitanju malo veća povreda od prethodno navedene. Fraza *özür dilerim – izvinjavam se/ oprostite, molim za oprostaj*, predstavlja veoma uctiv način izvinjavanja. Ima veću težinu od drugih izvinjenja jer u doslovnom prevodu znači „molim za oprostaj“ (Teodosijević 2004: 44). Ova fraza, se dakle koristi kada je u pitanju još veća povreda sagovornikovog obraza. Zatim, glagoli *affetmek i bağıslamak* se koriste za traženje oprostaja u slučaju teže povrede društvene norme.

Primjer 19:

G1: *Affedersiniz Beyefendi, taarruz ne zaman başlamış acaba?*

G1: *Oprostite* gospodine, znate li možda kad je napad počeo?

(Poyraz Karayel. Limon Film. 21.6.2016.)

Upotreba izraza *affedersiniz* u ovom slučaju prethodi traženju određene informacije.

Primjer 20:

G1: *Affedersiniz hocam, bir soru sorabilir miyim: Niye gülüyorsunuz hocam, lafım çok mu komik?*

G1: *Oprosti*, profesore, smijem li nešto pitati: zašto se ti smiješ? Zar te moje riječi zabavljaju?
(Pamuk 2002: 49)

O izrazu *affedersiniz* (izvinite, oprostite) Mirjana Teodosijević kaže da se „koristi kada nekoga treba da prekinemo u poslu i da nešto upitamo, ili da se izvinemo za manju štetu...“ (Teodosijević 2004:43).

Kada je u pitanju turski jezik, Gülcan Erçetin dodaje i umanjivanje odgovornosti: *Evet, arabanınızı çizdim. Bunda bu kadar büyütecek bir şey yok. Benim arabam da çizildi.* – Da, ogrebao sam vaš auto. Nema se za šta praviti tolika galama. I moja su kola ogrebana. (citirano prema Bakšić 2012: 130).

Spomenuta turska autorica tvrdi da nativni govornici turskog jezika nisu skloni isprikama kojima se ponovo uspostavlja narušena socijalna ravnoteža između govornika i sagovornika. Strahujući da ne izgube svoj obraz pred drugim, Turci radije krive sagovornika ili, čak, odgovornost – ako je već ne prebacuju na nekog trećeg, nastoje je što više minimizirati (Erçetin, citirano prema Bakšić 2012: 130).

Robin L. Takoff naglašava da niko, pogotovo ne osobe na visokim položajima u društvu, ne želi ugroziti svoj obraz zvaničnim/javnim isprikama. Isprike uvijek predstavljaju ugrožavanje govornikovog obraza ali izbjegavanje ovog govornog čina, dugoročno gledajući, prouzrokovat će mnogo ozbiljniji gubitak obraza (citirano prema Bakšić 2012: 130).

Fraza *kusur(um)a bakma(yınız)* – *izvini(te)*, *ne zamjeri(te)*, koja doslovno znači *ne gledaj(te) u (moj) nedostatak/krivicu*, ima široku upotrebu kao izvinjenje (Bakšić, Bulić, 2019: 268):

Primjer 21:

G1: *Yani yaklaşık yarım saat burada bekliyoruz. Bir geliyorum diyor bir bakıyor. Sizde sistem böyle mi gidiyor?*

G2: *Yok beyefendi. Kusura bakmayın. Biraz yoğunluğumuz var, görüyorsunuz.*

G1: *Pola sata već čekamo ovdje. Jedan govori eto me drugi samo gleda. Zar kod vas ovako sistem funkcionise?*

G2: *Ne, gospodine. Ne zamjerite. Malo smo zauzeti, kao što vidite.*

(Baht Oyunu. ARC Film. 16.6.2021.)

U ovom primjeru nakon fraze koja označava izvinjenje, slijedi prihvatanje odgovornosti/krivice navođenjem razloga zbog kojeg je došlo do date situacije.

Još nekoliko primjera u kojima se navodi objašnjenje i preuzimanje krivice.

Primjer 22:

G1: *Ada, bana değil, trafiğe bak! Kaza yapmayalım Ada.*

G2: *Yok, yok, tamam! Kusura bakmayınız bu sabah işe yeni geldim..*

G1: *Abartma ama, araba kullanmayı biliyorsun Ada.*

G1: *Ada, gledaj u cestu, ne u mene! Nemoj da napravimo nesreću Ada!*

G2: *Dobro, dobro! Ne zamjerite, ja sam tek jutros počela raditi..*

G1: *Ne pretjeruj, znaš voziti!*

(Baht Oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

U ovom primjeru, zanimljivo je da se isprika ne prihvata u potpunosti, upotrebom fraze *abartma ama*.

Primjer 23:

G1: *Nazar hep, nazar bunlar.*

G2: *Aaah ölüyorum... Kusura bakmayın Zafer bey.*

G3: *Aaa, Arslan bey, ne demek, ne kusuru. Olur mu öyle şey. Sağlık herşeyden daha çok önemli.*

(Situacija: Otišli su svi zajedno na večeru, međutim G2 je zabolio stomak, pa su se zbog njega svi morali vratiti kući te se on zbog toga izvinjava.)

G1: *Aaah umirem! Ne zamjerite mi, gospodine Zafer.*

G2: *Aaa, kakvo zamjerenje gosp. Arslane. Zar može biti takvo što? Zdravlje je važnije od svega.*

(Baht Oyunu. ARC Film. 24.8.2021.)

Primjer 24:

G1: (obraća se taksisti nakon što mu ipak neće trebati taksu) *Kusura bakmayın! Bir yanlışlık olmuş!*

G1: *Oprostite, došlo je do greške.*

(Baht Oyunu. ARC Film. 23.6.2021.)

U ovom slučaju govornik nakon čina isprike daje i objašnjenje. Na predikat je dodana i modalnost na – *imiş* kao subjektivna modalnost, kojom se u ovom slučaju izražava radnja čiji je tok rekonstruiran na osnovu rezultata (Čaušević 1996: 304-305).

Fraza *özür dilerim* (izvinjavam se/oprostite, molim za oprostaj) jeste „veoma učtiv način izvinjavanja“. Ima veću težinu od drugih izvinjenja jer u doslovnom prevodu znači „molim za oprostaj“ (Teodosijević 2004: 44). Upotrijebljen na različite načine, izraz *özür* dobija već snagu i izražajnost.

Primjer 25:

G1: *Ada, Ada... ben özür dilerim, seni dinlemeliydim. Ben sonradan hatırladım, sana güvenmeliydim.*

G1: *Ada, Ada.. oprosti mi, trebao sam te poslušati. Kasnije sam se sjetio, trebao sam ti vjerovati.*

(Baht Oyunu. ARC Film. 24.8.2021.)

S obzirom na težinu koju nosi fraza *özür dilerim*, obično se upotrebljava kada je govorniku doista stalo da njegova isprika bude prihvaćena.

Primjer 26:

G1: *Tuğçe hanım, ben...*

G2: *Lütfen Ada, otur. Otur, otur. Otur ya.*

G1: *Oturdum.*

G2: *Ada.. Benim sana bir özür borcum var. Senden özür dilerim.*

G1: *Özür?*

G2: *Evet. Yani geçen gün biraz abartılı bir tepki verdiğimi düşünüyorum. O yüzden bu tepki için senden özür dilerim, ayrıca şu bizim Bora'yı yolla getirdiğin için teşekkür ederim sana.*

G2: *Tuğçe hanım, benden buna inanmamı beklemiyorsunuz herhalde.*

G1: *Gospođo Tuğçe, ja...*

G2: *Molim te, Ada, sjedi. Sjedi, sjedi.*

G1: *Sjela sam.*

G2: *Ada.. Dužna sam ti izvinjenje. Izvini.*

G1: *Izvinjenje?*

G2: *Da. Smatram da sam neki dan malo pretjerala. Zbog toga ti se ispričavam za svoju reakciju i između ostalog želim ti se zahvaliti što si Boru izvela na pravi put.*

G2: *Ne očekujete valjda da vam stvarno povjerujem, gospođo Tuğçe?*

(Baht Oyunu. ARC Film. 21.9.2021.)

U ovom primjeru nakon isprike govornik G1 navodi i razlog zbog kojeg je došlo do ugrožavanja obraza. Ovdje je prisutno i minimiziranje krivice frazom *biraz abartılı bir tepki verdiğimi düşünüyorum*.

Primjer 27:

G1: *Yapmam. Yapmam Bora bey!*

G2: *Ne diyorsun Ada sen?*

G1: Üzgünüm. Çok üzgünüm. Ama ben düşündüğünüz gibi biri değilim.

G2: Ne diyorsun Ada sen? Neyden bahsediyorsun? Ne demeğe çalışıyorsun?

G1: Özur dilerim, çok özür dilerim.

G2: Ada!

G1: Ne mogu to učiniti, ne mogu, gospodine Bora.

G2: Šta to govoriš Ada?

G1: Žao mi je, mnogo mi je žao! Ali ja nisam onakva kakvom me smatraš!

G2: O čemu ti govoriš Ada? Šta pokušavaš reći?

G1: Molim te oprost mi!

(Baht Oyunu. ARC Film. 7.9.2021.)

U ovom primjeru imamo i izraz *üzgünüm* (žao mi je/jako mi je žao) gdje se izražava žaljenje zbog učinjenog. Često je pojačan izrazom *çok* ili *gerçekten*.

Primjer 28:

G1: Ben buraya yepyeni bir sayfa açmaya geldim. Herkese, en başta Ayşe'ye özür borcum var. Hamileyim diye mi bilmiyorum, ama yaptıklarım çok acımasızca geliyor şuan. Ayşe'yi daha iyi anlıyorum.

G2: Hande, bak biz geçmişte yaşadığımız tatsızlıkları hatırlamak istemiyoruz. Sen de hatırlatmazsan seviniriz.

G1: Došla sam ovdje kako bih okrenula novi list. Dugujem svima izvinjenje, naročito Ajši. Ne znam da li je to zbog toga što sam trudna, ali ono što sam učinila mi se sada čini tako okrutno sada. Razumijem Ajšu.

G2: Hande, vidi, ne želimo se prisjećati nelagoda koje smo doživjeli u prošlosti. Bilo bi nam drago da nas još i ti ne podsjećaš.

(Kalp Yarası. Süreç Film. 14.2.2022.)

U ovom primjeru izraz *özür* upotrebljen je na drugačiji način, tačnije frazom *özür borcum var* što ovom izrazu daje veću snagu i izražajnost. Govornik ovim „viškom“ signalizira sagovorniku da mu je stalo da njegova isprika bude prihvaćena.

Glagoli *affetmek i bağışlamak*, u značenju *oprostiti*, koriste se za traženje oprosta u slučaju teže povrede društvene norme:

Primjer 29:

G1: Bana bak, bana bilek kırıkları vurma kemik kırıklarına benzemez, iyileşmesi altı ay olabilir, üstelik çok acılı bir süreçtir. Şimdi hanımefendiden özür dille ve seni affetmesini iste. Umarını affeder. Affetmezse acılı bir altı ay seni bekliyor. Haydi bakalım. Dene şansını.

G2: Bacım, beni affet bacım!

G3: Tamam, tamam haydi. Affetim.

G1: Da ti nešto objasnim, fraktura zgloba nije slična frakturi kosti, treba joj čak i do 6 mjeseci da zacijeli i to je jako bolan proces. A sada se izvini dam i moli je da ti oprosti. Nadaj se da će ti oprostiti. A ako ti ne oprosti, čeka te šest jako bolnih mjeseci. Hajde, pokušaj!

G2: Oprosti mi sestro, oprosti mi!

G3: Dobro, dobro. Opraštam ti.

(Baht Oyunu. ARC Film. 27.7.2021.)

U ovom primjeru sagovornik izražava svoje žaljenje jednom od „najjačih“ fraza isprike *affet beni (oprosti mi)*, a govornik G3 prihvata to izvinjenje izrazom *affetim*.

Primjer 30:

G1: Tamam. O zaman direk özür kısmına geçiyorum. Ayşe, özür dilerim. Affet beni!

G3: Olur. Zaten hiç bir şey hatırlamadığım için çok da zor olmadı şuan.

G1: Dobro, onda şu odmah preçi na izvinjavanje. Ajşe, žao mi je. Oprosti mi!

G3 (Ajša): Oprošteno! Nije bilo ni toliko teško kad se svakako ne sjećam ničega.

(Kalp Yarası. Süreç Film. 14.2.2022.)

Nakon isprika, ponekad se nude objašnjenja, ponekad priznavanje krivice/odgovornosti. Često će govornik ponuditi i ispravku, a izvinjenja se najčešće prihvataju. (Teodosijević 2004:44). Isprikom započeto ponovno uspostavljanje narušene socijalne ravnoteže ne može se dovršiti bez njegovog prihvatanja (naravno ukoliko težina povrede to dopušta). Ovaj put ugrožava se sagovornikov negativni obraz, jer se on može osjetiti prinuđenim da minimizira uvredu (Brown, Levinson 1987: 67). Najčešće odgovore na izvinjenje predstavljaju fraze: *Bir şey değil* (Ništa); *Estağfurullah* (Nema zbog čega); *Önemli değil* (Nije važno); *Rica ederim* (Nema zbog čega); *Üzülme(yiniz)* (Ne sekiraj/te/ se, ne brini/te/ se); *Zararı yok* (Ništa, ne mari, nema veze); *Değmez* (Nije vrijedno spomena, obično nakon izvinjenja zbog pričinjene štete).

6. ZAKLJUČAK

Ovaj rad predstavlja analizu jedne od strategija negativne učtivosti u turskom jeziku kroz prizmu pragmatike. Pragmatika nas upoznaje sa strategijama negativne učtivosti koje su upućene sagovornikovom negativnom obrazu i koje predstavljaju jezička sredstva kojima se umanjuje ugrožavanje njegovog negativnog obraza. Isprike, kao jedna od strategija negativne učtivosti, služe za uspostavljanje društvene norme koja je narušena određenom povredom sagovornika.

Uz adekvatne primjere, njihova objašnjenja i prijevode, u radu smo prikazali upravo to uspostavljanje društvenih normi koje su narušene prilikom povrede sagovornikovog obraza. Na osnovu analize korpusa koji je prikupljen iz književnoumjetničkih djela i serija, nastojali smo pokazati i objasniti sve kontekste i načine upotrebe isprika na turskom jeziku. Kroz takav korpus mogu se uočiti raznolikosti upotrebe i primjene isprika. U turskom jeziku isprike se mogu razvrstati po težini povrede, primjeri u radu potvrđuju da isprika *affedersiniz* prethodi traženju informacije ili nastoji da kompenzira manju štetu nanijetu sagovorniku; isprika *kusur(um)a bakma(yiniz)* ima dosta široku upotrebu kao izvinjenje, može se koristiti između više i manje distanciranih sagovornika; fraza *özür dilerim* ima veću težinu od drugih izvinjenja, jer doslovno znači „molim za oprostaj“ tako da se ova isprika koristi u situacijama kada je govorniku doista stalo da njegova isprika bude prihvaćena od strane sagovornika; glagoli *affetmek* i *bağışlamak* predstavljaju ispriku koja se koristi za traženje oprosta u slučaju veće povrede društvene norme, pa bi ova vrsta isprike imala najveću težinu. Povezanost isprika sa težinom povrede koja je nanijeta sagovornikovom obrazu je izuzetno važna, jer je bitno upoznati se sa svim formama i kontekstima u kojima se isprike koriste, kao i sa načinima na koji se te isprike prihvataju.

Prema definiciji Brown i Levinsona (1987: 187) isprikama govornik/pošiljalatelj pokazuje da ne želi ugroziti sagovornikov odnosno recipijentov obraz te mu upotrebom isprika pruža određenu kompenzaciju. Shodno kompenzaciji sagovornikovog ugroženog obraza utvrdili smo i fraze kojima se primaju isprike. Isprikom započeto ponovno uspostavljanje društvene ravnoteže ne može se dovršiti bez njenog prihvatanja, što opet zavisi od toga da li težina povrede dopušta prihvatanje isprike. Najčešće odgovore na izvinjenje predstavljaju fraze *Bir şey değil* (Ništa); *Etağfurullah* (Nema zbog čega); *Önemli değil* (Nije važno); *Rica ederim* (Nema zbog čega); *Üzülme(yiniz)* (Ne sekiraj/te/ se, ne brini/te/ se);

Zararı yok (Ništa, ne mari, nema veze); *Değmez* (Nije vrijedno spomena, obično nakon izvinjenja zbog prčinjene štete).

Kroz ovaj rad, dolazimo do zaključka da je sasvim razumljivo da su isprike, kao jedna od strategija negativne učtivosti suština onoga što se naziva poštovanjem i lijepim ponašanjem.

7. SAŽETAK

Ovaj magistarski rad bavi se istraživanjem isprika kao jedne od strategija negativne učtivosti. Upotrebom isprika kao govornog čina, govornik pokušava da uspostavi saradnički odnos sa sagovornikom koji je verbalno ili neverbalno povrijeđen. Ovakav akt daje sagovorniku do znanja da je govornik svjestan da je došlo do narušavanja određene društvene norme i da je on spreman da je ponovo izgradi.

U kontekstu strategija negativne učtivosti i isprika kao jedne od tih strategija, akcenat se stavlja na sagovornikov obraz. Obraz predstavlja javnu sliku koju svaki član društva želi da drugi imaju o njemu. Kada su isprike u pitanju govori se o negativnom obrazu koji predstavlja potrebu pojedinca da slobodno djeluje i bude neometan u svom djelovanju. Govornik isprikama izražava žaljenje što ugrožava sagovornikov negativan obraz.

U radu je korišten korpus iz književnoumjetničkih djela kao i turskih serija. Kroz primjere na turskom jeziku, uz njihov prijevod i objašnjenje, u radu smo prikazali razne situacije u kojima se upotrebljavaju isprike, njihova značenja, kao i prikladne odgovore na svaku od isprika.

Rad je pokazao široku zastupljenost upotrebe isprika u turskom jeziku, njihovu vrijednost kao i njihovu klasifikaciju shodno težini povrede sagovornikovog obraza, rađenu prema djelu Pragmatika (Bakšić, Bulić, 2019.). U skladu sa težinom povrede, klasifikacija je izvršena od najmanje povrede ka najvećoj, gdje bi se izraz *affedersiniz* koristio kod najmanje povrede, a izraz *affet* kod najveće povrede sagovornikovog obraza. Na kraju rada dolazimo do zaključka da su isprike kroz prizmu pragmatike u turskom jeziku važan faktor očuvanja društvene norme među govornicima.

8. SUMMARY

This master's thesis deals with the research of apologies as one of the strategies of negative politeness. By using an apology as a speech act, the speaker tries to establish a collaborative relationship with an interlocutor who is verbally or nonverbally hurt. This kind of act acknowledges to the interlocutor that the speaker is aware that it comes to violation of a certain social norm and that he is ready to rebuild it.

In the context of negative politeness strategies and apologies as one of those strategies, emphasis is placed on the interlocutor's face. Face presents the public image that each member of society wants others to have about him. When it comes to apologies, we are talking about a negative face that presents a need for individual to act freely and be undisturbed in his actions. With the apologies, the speaker shows regret that threatens the interlocutor's negative face.

In the work was used a corpus of literary and artistic works as well as Turkish serial films. Through examples in the Turkish language, along with their translation and explanation, in this work we presented various situations in which they use excuses, their meanings, as well as appropriate responses to each of the excuses.

The work showed the widespread usage of apologies in the Turkish language, their value as well as their classification according to the weight of the offence to the interlocutor's face, done according to the work Pragmatics (Bakšić, Bulić, 2019). In accordance with the weight of offence, the classification was made from the smallest offence to the biggest, where the term *affedersiniz* would be used for the biggest offence, and the term *affet* with the biggest offence to the interlocutor's face. In the end of this work, we come to the conclusion that the apologies through the prism of pragmatics in the Turkish language are an important factor in protecting social norms among speakers.

9. LITERATURA

1. Austin, L., John (1962), *How to do things with words, The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*, Oxford University Press, Amen House, London.
2. Austin, L., John (2014), *Kako djelovati riječima: Predavanja William James održana na Sveučilištu Harvard 1995*, prevela Andrea Milanko, Disput, Zagreb.
3. Bakšić, Sabina (2012), *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Elektronska izdanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.
4. Bakšić, Sabina i Halid Bulić (2019), *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo.
5. Brown, Penelope, Stephen Levinson, (1987), *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, Cambridge.
6. Čaušević, Ekrem (1996), *Gramatika suvremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
7. Fraser, Bruce (1976), „Perspectives on Politeness“, *Journal of Pragmatics 14*, 1976.
8. Goffman, E., *Relations in Public: Microstructure of the Public Order. Hannondsworth: Penguin.*
9. Grainger, K., Harris, S. (2007), „Special Issue: Apologies: Introduction“. *Journal of Politeness Research*, 3, 1-9.
10. Holmes, Janet (1990) „Apologies in New Zealand English“, *Language in society* vol. 19, No.2, June.
11. Kantić-Bakaršić, Marina (2013), *Stilistika dramskog diskursa*, drugo, izmijenjeno i dopunsko izdanje, University Press, Sarajevo.
12. Katnić-Bakaršić, Marina (1996), *Lingvistička Stilistika*, Open Society Institute, Center for Publishing Development, Budimpešta.
13. Katnić-Bakaršić, Marina (2001), *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo.
14. Lakoff, Robin Tolmach (1990), *Talking Power*, Basic Books, New York.
15. Lakoff, Robin Tolmach, Ide Sachiko (2005), *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
16. Leech, Geoffrey (1983), *Principles of Pragmatics*, Longman Group Limited, London.
17. Levinson, Stephen C. (1983), *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge.
18. Meyerhoff, M. (2006). *Introducing Sociolinguistics*. Routledge: Taylor & Francis.

19. Moris, Charles (1975), *Osnovne teorije o znacima*, preveo Radoslav V. Konstantinović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
20. Ohbuchi, K., Kameda, M., Agarie, N. (1989). „Apology as aggression control: Its role in mediating appraisal of and response to harm“. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2)
21. Olshtain, E., Cohen, A. D. (1983). Apology: A Speech Act Set. U: Wolfson, N., Judd, E. (eds); *Sociolinguistics and Language Acquisition*. Rowley, MA: Newbury.
22. Özyıldırım, İşil (2010), „The Level of Directness in Turkish Apology Forms in Relation to the Level of Education“, *Journal of Faculty Letters*, no.1., vol.27., June. *Politeness Research*.
23. Popović, D. (2017), Jasna, *Politeness strategies in Serbian and English – Strategije učtivosti u srpskom i engleskom jeziku*, Doktorska disertacija, Filološki fakultet u Beogradu, Beograd.
24. Teodosijević, Mirjana (2004), *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*, Čigoj štampa, Beograd.
25. Watts, J. Richard (2003), *Politeness*, Cambridge University Press, New York.
26. Weiner, B. (1995). *Judgment of Responsibility*. New York, NY: Guilford.
27. Zeyrek, Deniz (2001), Politeness in Turkish and its linguistic manifestations u: *Linguistic Politeness Across Boundries*, ur. Arin Bayraktaroğlu i Maria Sifianou, John Benjamins Publishing, Amsterdam.

SERIJE

1. Baht oyunu, ARC Film, Turska, 2021
2. Kalp yarası, Süreç Film, Turska, 2021-2022
3. Poyraz Karayel, Limon Film, Turska, 2015-2017
4. Sadakatsız, BBC Studios Med Yapım, 2020-2022

KNJIŽEVNOUMJETNIČKA DJELA:

1. Güntekin, Reşat Nuri, *Yaprak Dökümü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014
2. Livaneli, Zülfü, *Leyla'nın Evi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018
3. Maceraci, Ibrahim, *Dürüst Yalan*, Ceren Yayıncılık & Kitabevi, Edirne, 2019
4. Pamuk, Orhan, *Kar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002